

<http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/ekle-protiv-federativnoj-respubliki-germanii-postanovlenie-evropejskogo-suda>.

9. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод от 4 нояб. 1950 г. [Электронный ресурс] / Европейская конвенция о защите прав человека: право и практика. – Режим доступа: <http://www.echr.ru/documents/doc/2440800/2440800-001.htm>.

10. Банчук О. А. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О. А. Банчук, Р. О. Куйбіда. – К. : Леста, 2005. – 116 с.

11. Исаева Е. В. Процессуальные строки в гражданском и арбитражном процессе : [учеб.-практ. пособие] / Е. В. Исаева. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 263 с.

Надійшла до редколегії 09.09.2012

БУГА В. В. ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ СРЕДСТВА СОБЛЮДЕНИЯ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ СРОКОВ

Исследованы проблемы процессуальных средств соблюдения процессуальных сроков. Доказано, что к возможным причинам нарушения процессуальных сроков можно отнести: сокращенные сроки рассмотрения дела; отложение судебного разбирательства для истребования доказательств, представления доказательств лицами, которые принимают участие по делу; злоупотребление лицами, которые принимают участие по делу, процессуальными правами.

BUGA V. PROCEDURAL MEANS OF OBSERVANCE OF PROCEDURAL TERMS

Problems of procedural means of observance of procedural terms are researched. It is proved that possible factors of infringement of procedural terms: the reduced terms of adjudication; adjournment of judicial proceedings for reclamation of proofs, submission of proofs by persons which take part in the case; abuse of persons which take part in the case, with procedural rights.

УДК 347.7(477)

І. І. ГРИШИНА,

*старший викладач кафедри правового забезпечення господарської діяльності
навчально-наукового інституту права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВИКОНАВЧОГО ОРГАНУ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА У ВНУТРІШНІХ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Досліджено проблемні питання відповідальності виконавчого органу акціонерного товариства як учасника внутрішніх корпоративних правовідносин, що ґрунтуються на визначеннях розумності та добросовісності при виконанні ними своїх обов'язків.

Корпоративні правовідносини залежно від суб'єктного складу можна поділити на зовнішні, суб'єктами яких є акціонери та акціонерне товариство (далі – АТ), котрі визнаються суб'єктами цивільного права, оскільки наділені суб'єктивними правами та обов'язками, та внутрішні, суб'єктний склад котрих можна розглядати як учасників відповідних відносин.

До учасників внутрішніх корпоративних правовідносин можна віднести посадових осіб АТ, якими відповідно до ч. 15 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» [1] є фізичні особи – голова та члени наглядової ради, виконавчого органу, ревізійної комісії, ревізор товариства, а також голова та члени іншого органу товариства, якщо утворення такого ор-

гану передбачено статутом товариства. Посадові особи органів АТ не можуть визнаватися суб'єктами зовнішніх корпоративних відносин, оскільки не є правосуб'єкними особами у розумінні ст. 92 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [2].

Незважаючи на те, що виконавчий орган не є суб'єктом зовнішніх корпоративних відносин, саме він відіграє значну роль у набутті АТ суб'єктивних прав та обов'язків як учасником відповідних відносин. Відповідно до ст. 92 ЦК України юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх саме через виконавчі органи. Тому у пропонованій науковій статті ми вважаємо за необхідне зупинитися на проблемних питаннях відповідальності виконавчого

органу АТ як учасника внутрішніх корпоративних (у т. ч. акціонерних) правовідносин.

Проблематикою відповідальності посадових осіб товариства, у тому числі виконавчого органу займалися такі вчені, як І. В. Спасибо-Фатєєва, Г. І. Здоронок, О. Р. Кібенко, В. М. Кравчук, Г. Л. Рубенко, Б. Блек тощо. Проте єдності думок стосовно учасників внутрішніх корпоративних відносин, до яких може застосовуватися корпоративна (акціонерна) відповідальність, не існує. У зв'язку із зазначеним постала необхідність встановлення особливостей відповідальності виконавчого органу АТ як учасника внутрішніх корпоративних правовідносин.

Метою даної статті є з'ясування особливостей відповідальності виконавчого органу АТ як учасника внутрішніх корпоративних правовідносин.

Оскільки АТ діє безпосередньо через свої виконавчі органи – керівників, правління, дирекцію тощо – то саме вони відіграють важливу роль у зміцненні правопорядку як усередині корпорації, так і в її зовнішніх відносинах. Дієвим засобом забезпечення правопорядку в акціонерних правовідносинах є застосування відповідальності до членів виконавчого органу за невиконання та неналежне виконання ними своїх посадових обов'язків. Чинне законодавство (ч. 3 ст. 92 ЦК України) встановлює, що виконавчий орган товариства зобов'язаний діяти в інтересах АТ, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень, але одностайної думки щодо визначення таких понять, як добросовісність та розумність, не існує, тому незрозуміло, за що саме повинні нести відповідальність члени виконавчого органу.

Між товариством і його виконавчим органом виникають, з одного боку, корпоративні відносини, оскільки останній є тією складовою юридичної особи, через яку вона реалізує свою дієздатність (здійснення органами своєї діяльності становить корпоративне управління). З іншого боку, члени виконавчого органу перебувають із товариством у трудових відносинах, а відтак є працівниками, і тому на них поширюються норми трудового законодавства. Їх відповідальність настає за невиконання (або неналежне виконання) ними своїх посадових обов'язків і не пов'язується з відповідальністю акціонерів. Члени виконавчого органу не є самостійними учасниками цивільних відносин (ст. 2 ЦК України), а лише представляють інтереси товариства у зовнішніх правовідносинах. І. В. Спасибо-Фатєєва зазначає, що відповідальність посадових осіб АТ регулюється

лише трудовим законодавством, а не цивільним законодавством, і це не забезпечує повного відшкодування шкоди, спричиненої неправомірними діями посадових осіб товариства, оскільки, на відміну від цивільного законодавства, трудове передбачає обмежену матеріальну відповідальність. Указані питання потребують спеціального правового аналізу, оскільки помилкова, непрофесійна діяльність членів органів управління або зловживання різного роду з їх боку не лише негативно впливають на результати діяльності АТ, а й, як наслідок, призводять до збитків акціонерів [3, с. 43]. О. Р. Кібенко та В. М. Кравчук, ставлячи питання про сутність корпоративної відповідальності, проте, як саме слід її розглядати – як особливий різновид цивільно-правової відповідальності, як різновид іншої відомої форми відповідальності чи як зовсім новий вид юридичної відповідальності, доходять різних висновків. На думку О. Р. Кібенко, суб'єктами корпоративної відповідальності є учасники корпоративних відносин, якими вважає господарські товариства як юридичні особи, їх органи, а також учасників господарських товариств [4, с. 184]. В. М. Кравчук відносить до суб'єктів, які притягуються до корпоративної відповідальності, товариства та їх учасників (членів) [5, с. 319], тим самим виключаючи як учасників корпоративної (акціонерної) відповідальності органи управління, у тому числі виконавчий орган, АТ. На нашу думку, виконавчий орган може бути, з одного боку, учасником цивільної, у тому числі корпоративної (акціонерної) відповідальності, з іншого – лише учасником трудових правовідносин і відповідної відповідальності.

Міжнародна організація праці розглядає керівників організацій як суб'єктів трудового законодавства. Головна складність правового статусу керівника і членів колегіального виконавчого органу організації полягає в колізії цивільно-правових і трудових норм [6, с. 19]. Якщо члени органу юридичної особи та інші особи, які відповідно до закону або установчих документів виступають від імені юридичної особи, порушують свої обов'язки щодо представництва, вони несуть солідарну відповідальність за збитки, завдані ними юридичній особі (ч. 4 ст. 92 ЦК України).

Відповідно до п. 2 ст. 133 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП) керівники підприємств, установ, організацій та їх заступники, а також керівники структурних підрозділів на підприємствах, в установах, організаціях та їх заступники несуть обмежену відповідальність

(у розмірі заподіяної з їх вини шкоди, але не більше свого середнього місячного заробітку) за шкоду, заподіяну зайвими грошовими виплатами, неправильною постановкою обліку і зберігання матеріальних, грошових чи культурних цінностей, невжиттям необхідних заходів до запобігання простоям, випуску недобросовісної продукції, розкраданню, знищенню і зіпсуванню матеріальних, грошових чи культурних цінностей. Керівники суб'єктів господарювання несуть повну матеріальну відповідальність лише в разі коли вони уклали в рамках ст. 135¹ КЗпП письмовий договір про взяття на себе повної матеріальної відповідальності за незабезпечення цілості майна та інших цінностей, переданих їм для зберігання або для інших цілей. Отже, матеріальна відповідальність за трудовим правом відрізняється від майнової відповідальності за цивільним правом тим, що упущена вигода не підлягає стягненню, а відшкодовується тільки пряма дійсна шкода.

Враховуючи положення ч. 3 ст. 63 Закону України «Про акціонерні товариства» можемо дійти висновку, що в АТ до колегіального виконавчого органу товариства застосовується цивільно-правова відповідальність, тому що солідарна відповідальність для трудових правовідносин є винятком, оскільки згідно з п. 16 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 29 грудня 1992 р. № 14 «Про судову практику в справах про відшкодування шкоди, заподіяної підприємствам, установам, організаціям їх працівниками» розмір шкоди, заподіяної з вини кількох працівників, визначається для кожного з них з урахуванням ступеня вини, виду і меж матеріальної відповідальності. Солідарна матеріальна відповідальність застосовується лише за умови, якщо судом встановлено, що шкода підприємству, установі, організації заподіяна спільними умисними діями кількох працівників або працівника та інших осіб. У порядку цивільного судочинства суд вправі зобов'язати цих осіб відшкодувати шкоду солідарно, якщо при постановленні обвинувального вироку цивільний позов був залишений без розгляду або якщо вирок у частині цивільного позову скасовано і справа в цій частині направлена на новий розгляд в порядку цивільного судочинства.

З приводу застосування ст. 92 ЦК України у юридичній літературі висловлюють думку, що в разі порушення членами органу юридичної особи своїх обов'язків щодо представництва, зокрема перевищення ними повноважень, можуть

застосовуватися правові наслідки, встановлені ч. 4 ст. 92 ЦК України, згідно з якою вони несуть солідарну відповідальність за збитки, завдані юридичній особі. Поряд із цим зазначається, що вказані наслідки не застосовуються у випадках прийняття колегіальним органом рішення про вчинення правочину. Сфера застосування вказаних наслідків зводиться лише до випадків, коли членами органу порушуються обов'язки щодо представництва. При цьому вказують, що на практиці не трапляються випадки, коли члени органу спільно діють як представники, укладаючи та підписуючи відповідний договір [7, с. 157]. У разі коли повноваження органу юридичної особи виконуються його членом одноособово, він несе відповідальність тільки відповідно до положень трудового законодавства, і ми з цим погоджуємося.

На відміну від національного законодавства, ст. 71 Закону Російської Федерації «Про акціонерні товариства» містить два важливих зауваження стосовно відповідальності посадових осіб товариства. По-перше, передбачену даною статтею відповідальність не несуть ті члени колегіального виконавчого органу, які голосували проти рішення, що призвело до збитків товариства, або не брали участі в даному голосуванні. По-друге, якщо відповідальність повинні нести декілька осіб (наприклад члени колегіального органу), то їх відповідальність перед товариством повинна бути солідарною. Позов про відшкодування шкоди до органів управління може пред'являтися як самим товариством, так і акціонерами (акціонером), які сукупно володіють не менше ніж 1 % розміщених простих акцій товариства [8, с. 160–161]. Ми вважаємо за необхідне ст. 63 Закону України «Про акціонерні товариства» доповнити ч. 4 та зазначити підстави звільнення від відповідальності членів колегіального виконавчого органу, які голосували проти рішення, що призвело до збитків АТ, або взагалі не брали участі в голосуванні, якщо вони мали на це законні підстави.

У літературі зазвичай обґрунтовують доцільність визнання деліктного характеру такого складу відповідальності, що передбачає застосування положень ЦК України про деліктну відповідальність (ч. 1 ст. 1166). На думку авторів науково-практичного коментаря ЦК України [9, с. 149], певні сумніви викликає запропонована законодавцем форма відповідальності – солідарна відповідальність зазначених посадових осіб нарівні з юридичною особою. Така відповідальність, як зазначають дослідники, і ми з цим погоджуємося, повинна мати регресний

характер, а не солідарний. У зв'язку з цим не безпідставно звертають увагу на те, що в разі заподіяння шкоди майновим інтересам юридичної особи внаслідок неправомірних дій її представника такий член органу юридичної особи має відшкодувати збитки юридичній особі в повному обсязі, причому відповідати він має винятково перед юридичною особою, а не перед її контрагентами чи будь-якими іншими третіми особами як солідарний боржник. Закон України «Про акціонерні товариства» не містить переліку вчинених одноосібним виконавчим органом дій, якими він міг би заподіяти збитки в силу свого специфічного становища в товаристві. Тому відшкодування збитків у даному випадку здійснюється за загальними правилами статей 16, 22 ЦК України і статей 20, 224–229 Господарського кодексу України. При застосуванні відповідальності необхідно враховувати звичайні умови ділового обігу та інші обставини, які мають значення для справи. Це передбачає оцінювання в кожному конкретному випадку всіх обставин, з якими пов'язані розглядувані дії (бездіяльність) і наслідки, які настали. Зазначене правило знайшло своє нормативне закріплення в передбаченому ч. 3 ст. 92 ЦК України положенні, згідно з яким орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень. Тому притягнення одноосібного виконавчого органу до відповідальності залежить від того, чи діяв він при виконанні своїх обов'язків розумно та добросовісно, тобто чи виявив турботливість та обачність і чи вжив усіх необхідних заходів для належного виконання своїх обов'язків [10, с. 36–41].

Щодо добросовісності та розумності стосовно дій органів управління, то такі критерії є досить новими для українського законодавства. Російські цивілісти В. П. Мозолін і А. П. Юденков відмічають, що вказаний принцип передбачає обов'язок управляючого вести справи способом, оптимальним для досягнення мети

юридичної особи [11, с. 111]. Голова правління від імені АТ повинен учиняти дії, спрямовані на здійснення підприємницької діяльності товариства. Враховуючи ризиковий характер підприємницької діяльності, рішення голови правління часто приймаються в умовах швидкого реагування без наявності повної достовірної інформації. У зв'язку з цим дії можуть спричинити збитки товариству, а розгляд у майбутньому умов, підстав та порядку її здійснення виявляє помилкову поведінку посадових осіб, яка, однак, вписується в нормальну поведінку підприємця в таких випадках, і, як наслідок, відповідальність не повинна застосовуватись. У Німеччині, розглядаючи подібні ситуації, виходять із того, що керівники повинні приймати комерційно обґрунтовані рішення, які виключають невинуваті ризики для товариства. Так, п. 1 § 93 та § 116 Акціонерного закону Німеччини передбачає відповідальність органів управління товариством у разі недотримання ними «турботливості старанного та добросовісного управляючого», розуміючи ці вимоги як необхідність діяти в інтересах товариства, отримувати прибуток та запобігати збиткам товариства. Важливою особливістю норм німецького законодавства є необмежений характер відповідальності керівництва суб'єкта господарювання, тобто вони не дозволяють встановити в трудовому договорі (контракті) обмеження майнової відповідальності керівництва [12]. На нашу думку, дії виконавчого органу повинні вважатися добросовісними та розумними, якщо він буде виконувати свої посадові обов'язки так, наче сам є суб'єктом підприємницької діяльності і здійснює свою діяльність у власних інтересах, оптимальним способом, що дозволяє отримувати прибутки та мінімізує ризики.

Таким чином, до виконавчого органу як учасника внутрішніх корпоративних (акціонерних) правовідносин застосовується корпоративна (акціонерна) відповідальність у разі її застосування до кількох осіб. Одноособовий виконавчий орган несе відповідальність виключно за трудовим законодавством.

Список використаної літератури

1. Про акціонерні товариства : закон України від 17 верес. 2008 р. № 514-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50–51. – Ст. 384.
2. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
3. Спасибо-Фатеева И. В. Вопросы ответственности в акционерном обществе / И. В. Спасибо-Фатеева // Проблемы законности. – Вып. 43. – 2000. – С. 43–48.
4. Кибенко Е. Р. Корпоративное право : учеб. пособие / Е. Р. Кибенко. – Харьков : Эспада, 1999. – 474 с.
5. Кравчук В. М. Корпоративное право : науч.-практ. комент. законодательства та суд. практики / В. М. Кравчук. – К. : Истина, 2008. – 720 с.
6. Лютов Н. Л. Правовой статус руководителя организации и членов коллегиального исполнительного органа организации с точки зрения трудового права / Н. Л. Лютов // Управление персоналом. – 2003. – № 2. – С. 19–26.

7. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. В. Г. Ротань. – 2-ге вид. – Х. : Фактор, 2010. – 800 с.
8. Управление и корпоративный контроль в акционерном обществе : практ. пособие / под ред. Е. П. Губина. – М. : Юрист, 1999. – 248 с.
9. Кот О. О. Загальні положення про юридичну особу / О. О. Кот, Н. С. Кузнецова // Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. Т. 1 / за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – 2-е вид., переробл. і доповн. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С. 135–170.
10. Майданик Р. Відповідальність керівників господарських товариств за збитки, заподіяні внаслідок неналежного здійснення своїх повноважень / Роман Майданик // Юридика Україна. – 2008. – № 8. – С. 36–41.
11. Гражданский кодекс Российской Федерации : науч.-практ. comment. Ч. 1 / отв. ред. Т. Е. Абова, А. Ю. Кабалкин, В. П. Мозолин. – М. : БЕК, 1996. – 714 с.
12. Закон об акционерных обществах Германии. Параллельные русский и немецкий тексты = Aktiengesetz / Paralleler russischer und deutscher Text / [предисл. В. Бергман ; науч. ред. и алф.-предм. указ. на рус. яз. Т. Ф. Яковлева ; пер. с нем. и алф.-предм. указ. на нем. яз. Е. А. Дубовицкая]. – М. : Волтерс Клувер, 2009. – 440 с.

Надійшла до редколегії 02.07.2012

ГРИШИНА И. И. ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО ОРГАНА АКЦИОНЕРНОГО ОБЩЕСТВА ВО ВНУТРЕННИХ КОРПОРАТИВНЫХ ПРАВООТНОШЕНИЯХ

Исследованы проблемные вопросы ответственности исполнительного органа акционерного общества как участника внутренних корпоративных правоотношений, которые основываются на понятиях разумности и добросовестности при исполнении ими своих обязанностей.

GRYSHYNA I. PROBLEM QUESTIONS OF RESPONSIBILITY OF EXECUTIVE BODY OF JOINT-STOCK COMPANY IN THE INTERNAL CORPORATE LEGAL RELATIONSHIPS

Problem questions of the responsibility of the executive board of joint-stock company as a member of internal corporate legal relationships which are based on the concepts of rationality and integrity at execution of their duties are researched.

УДК 332.834.6

О. В. ДЕМЧЕНКО,

*кандидат юридических наук,
доцент кафедры державно-правовых дисциплин
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

ОБ'ЄДНАННЯ СПІВВЛАСНИКІВ БАГАТОКВАРТИРНИХ БУДИНКІВ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Надано порівняльно-правовий аналіз державної політики деяких держав пострадянського суспільства щодо управління житловим фондом шляхом створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків. Розглянуто порядок створення ОСББ у Росії, Білорусії, Казахстані, Молдові, Грузії та Україні.

Упродовж останніх років у житлово-комунальному комплексі триває пошук шляхів для належного утримання багатоквартирних житлових будинків (далі – БЖБ). Стан, у якому опинилося житлове господарство, обумовлюється цілою низкою проблем, серед яких: а) критичний стан основних фондів організацій, які мають його обслуговувати та відновлювати; б) невиважені засади правовідносин із мешканцями БЖБ; в) і найголовне – відсутність у них відчуття власності не лише стосовно своїх квартир, а й усього БЖБ разом із балконами, зовнішніми стінами, прибудинковою територією.

Насамперед це викликано тим, що більшість квартир у комунальному житловому фонді свого часу була приватизована, а БЖБ залишався в комунальній власності. Принаймні так тривалий час (і навіть дотепер) прийнято вважати. Попри те, що в законах України «Про приватизацію державного житлового фонду», «Про об'єднання співвласників багатоквартирного житлового будинку» і рішенні Конституційного Суду України від 2 березня 2004 р. № 4-рп/2004 зазначалося, що всі допоміжні приміщення в БЖБ належать власникам квартир цього будинку на праві спільної власності, органи місцевого